नित्य नित्यमाप्यायवन्ति च। दिव्यानां पार्थिवानाञ्च नैयानाञ्चैव सर्वशः। आदानान्नित्यमादित्यस्तेजसा तमसां प्रभुः। आदत्ते स तु नाड़ीनां सहस्रेण समन्ततः। नादेयांश्चैव सामुद्रान् कूपांश्चैव सहस्रकम्। स्थावरान् जङ्गमांश्चैव यच्च कुल्यादिकं पयः। तस्य रश्मिसहस्रन्तु शीतवर्षोष्णनिस्वनम्। तासां चतुःशतं नाड्यो वर्षन्ते चित्रमूर्त्तयः। छन्दनाश्चैव वाह्याश्च कोतनाभ्रकणास्तथा। अमृता नामतः सर्वा रश्मयो हृष्टिवर्जनाः। हिमोद्वहाश्च तामस्यो रश्मयस्त्रिशतं पुनः। वश्यो मेध्यश्च पैश्यश्च हृादिन्यो हिमवर्जनाः। चन्द्रास्ता नामतः सर्वाः पीताभाः सुर्गभस्तयः। शुक्राश्च शुक्लभश्चैव गावो विश्वभृतस्तथा। शुक्रास्ता नामतः सर्वास्त्रिविधा धर्मवर्जनाः। सर्वं बिभर्त्ति ताभिः स मनुष्यपितृदेवताः। मनुष्यानौषधेनेह स्वधया च पितॄनपि। अमृतेन सुरान् सर्वान् त्रिधा त्रीन्तर्पयत्यसौ। वसन्ते ग्रीष्मके चैव शतैः सन्तर्पति त्रिभिः। शरद्यपि च वर्षासु चतुर्भिः स प्रवर्षति। हेमन्ते शिशिरे चैव हिमसुत्सृजति त्रिभिः। वरुणो१ माघमासे तु सूर्यः पूषा२ तु फाल्गुने। चैत्रे३ मासि भवेदीशो धाताऽवैशाखतापनः। ज्येष्ठमासे भवेदिन्द्र५ आषाढ़े सविताऽरविः। विवस्वान् श्रावणे मासि प्रौष्ठपद्यां भगः८ स्मृतः। पर्जन्योऽश्वयुजि त्वष्टा१० कार्त्तिके मासि भास्करः। मार्गशीर्षे भवेन्मित्र११ पौषे विष्णुः सनातनः। पञ्चरश्मिसहस्राणि वरुणस्यार्कमर्णयि। षड्भिः सहस्रैः पूषा तु देवेषु सप्तभिस्तथा। धाता दशभिः सहस्रैस्तु नवभिस्तु शतक्रतुः। विवस्वान् दशभिः याति पात्येकादशभिर्भगः। सप्तभिस्तपते मित्रस्त्वष्टा चैवाष्टभिस्तपेत्। अर्यमा दशभिः याति पर्जन्यो नवभिस्तपेत्। षड्भीरश्मिसहस्रैस्तु विष्णुस्तपति विश्वकृत्। वसन्ते कपिलः सूर्यो ग्रीष्मे काञ्चनसंप्रभः। श्वेतो वर्षासु वर्षेण पाण्डुरः शरदि प्रभुः। हेमन्ते ताम्रवर्णः स्यात् शिशिरे लोहितो रविः। ओषधीषु बलं धत्ते स्वधामपि पितृष्वथ। सूर्योऽमरत्वममृतत्वं त्रिषु नियच्छति। अन्ये चाष्टौ ग्रहाः ज्ञेयाः सूर्यं चाधिष्ठिता दिशाः!। चन्द्रमाः सोमपुत्रश्च शुक्रश्चैव हरस्पतिः। भौमो भानुसुतो राहुः केतुमानपि चाष्टमः। सर्वे ध्रुवे निबद्धा ये ग्रहास्ते वातरश्मिभिः। भ्राम्यमाणा यथायोगं भ्रमन्त्यनुदिवाकरम्"।

रस स्वने भ्वा० प०अक०सेट्। रसति अरासीत् अरसीत्। रराव रेसतुः।

रस आस्वादे अ०चु० उ० सक० सेट। रसयति ते अररसत् त

रस पु० रसते रस–अच्। आस्वादे रसनेन्द्रियग्राह्ये १मधुर्यादिगुणभेदे २देहस्थे भुक्तान्नादेः प्रथमपरिणामे ३सारे च "ओषधीनां रसः" इति ताण्ड्यब्रा०"रसः सारः" भा०। ४धातुभेदे पारदे ५माधुर्यादरसवति गुड़ादौ त्रि० ६पुष्पस्य मधुनि ७अलङ्कारोक्ते विभावानुभावसञ्चारिभावव्यङ्ग्ये रत्यादिस्थायिभावके शृङ्गारादौ। दविधे ९वीर्ये १०रागे ११द्रवे अमरः १२जले च १३गन्धरसे पुं० मेदि० १४अन्ने च निघण्टुः।

पारदशब्दे ४२११ पृष्ठादौ रसशोधनादि द्रष्टव्यम्।

देहस्थधातुहेतुरसस्वरूपादि भावप्र० उक्तं यथा "यत्पाचो रसधातुर्यस्ततोऽभवदपां रसः। सद्रवं सरसं देहं रसतीति रसः स्मृतः।" अथ रसस्य स्वरूपमाह "सम्यक् पक्वस्य भुक्तस्य सारो निगदितो रसः। स तु द्रवः सितः शीतः स्वादुः स्निग्धस्तथो भवेत्। सारो यथा गुड़मधूकपुष्पमधुकुसुमगव्यदरीमूलादिभवः सारो मदिरा। अथ रसस्य स्थानमाह "सर्वदेहचरस्यापि रसस्य हृदयं स्थानम्। समानसरता पूर्वं यदयं हृदये धृतः।" अथ रसस्य कर्माण्याह "आरब्धधनशीर्णत्वा धातून् सर्वानयं रसः। पुष्णाति तदनु स्त्रीयैर्व्याप्नोति च ततु गुणैः।" गुणैः शीतस्निग्धपोषकत्वगुणैः शीतस्निग्धपोषकत्वैः "मन्दवह्निविदग्धस्तु कटुर्वाम्लो भवेद्रसः। स कुर्याद्विषमान् रोगान् विषकल्पं करोत्यपि।" अष्टाङ्गहृदये द्रव्यम्। अलङ्कारशास्त्रोक्तो रसो नवविधः। "शृङ्गारहास्यकरुणरौद्रवीरभयानकाः। बीभत्सोऽद्भुत इत्यष्टौ रसा शान्तस्तथा मतः।" सा० द० तल्लक्षणं तत्रैव यथा "विभावेनानुभावेन व्यक्तः सञ्चारिणा तथा। रसतामेति रत्यादिः स्थायी भावः सचेतसाम्"। "विभावादयो वक्ष्यन्ते। सात्त्विकाश्चानुभावरूपत्वात् न पृथगुक्ताः। व्यक्तो दध्यादिन्यायेन रूपान्तरपरिणतः व्यक्तीकृत एव रसो न तु दीपेन घट इव पूर्वसिद्धो व्यज्यते। तदुक्तं लोचनकारैः "रसः प्रतीयत इति लोदनं पचतीतिवद्व्यवहार इति"। अत्र च रत्यादिपदोपादानादेव प्राप्ते स्थायित्वे पुनः स्थायिपदोपादानं रत्यादीनामपि रसान्तरेष्वस्थायित्वप्रतिपादनार्थम्। ततश्च कामक्रोधादयः